

Warszawa, 18 maja 2021 r.

Dr hab. Robert Jastrzębski, prof. UW
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani magister Angeliki Pauliny Wojtan
pt. *Konstytucyjny obowiązek obrony ojczyzny (1918-1997). Studium prawne,*
(Warszawa 2021, ss. 482), promotor prof. AEH w Warszawie dr hab. Dariusz Makilla,
sporządzona na prośbę Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych
Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie,
w postępowaniu o nadanie stopnia doktora w dyscyplinie nauki prawne

I. Konstrukcja oraz treść rozprawy

Temat recenzowanej pracy doktorskiej dotyczy w zasadzie obowiązku obrony ojczyzny w państwie polskim w XX wieku, tj. w latach 1918-1997. W szczególności obejmuje on obowiązujące wówczas unormowania konstytucyjne. Na wstępie należy stwierdzić, że tytuł pracy, ze względu na treść jej poszczególnych rozdziałów, powinien raczej brzmieć: *Obowiązek obrony ojczyzny w polskim systemie prawnym (1918-1997). Studium prawnohistoryczne.*

Przechodząc do konstrukcji pracy doktorskiej należy stwierdzić, że składa się ona ze wstępu oraz pięciu rozdziałów, tj. 1. Powszechny obowiązek obrony państwa w okresie dawnej Polski; 2. Rzeczpospolita Polska – odzyskanie niepodległości i początki odbudowy państwa; 3. II Rzeczpospolita Polska w latach 1921-1939; 4. Polska Rzeczpospolita Ludowa; 5. III Rzeczpospolita Polska; zakończenia, bibliografii, spisu tabel i wykresów. W związku z tym Autorka pracy zastosowała metodę chronologiczną w układzie pracy. Oczywiście mogła zostać zastosowana metodologia przedmiotowa, która polegałaby na rodzajach świadczeń, wykonywanych przez obywateli na rzecz obrony państwa polskiego.

Jeśli chodzi o omówienie poszczególnych rozdziałów rozprawy należy uznać, że pierwszy z nich jest zbędny oraz zbyt rozbudowany. Po pierwsze nie dotyczy on tematu pracy, a po wtóre można go, po pewnych zmianach, śmiało włączyć do wstępu. Warto zaznaczyć, że w dawnych czasach obowiązek obrony ojczyzny utożsamiany był z „podatkiem krwi”. W szczególności był płacony od średniowiecza przez rycerstwo, potem szlachtę. Następnie, od końca XVIII wieku, objął całe społeczeństwo w związku z upowszechnieniem się idei równych praw i obowiązków obywateli wobec państwa [zob. R. Rybarski, *Nauka*

Skarbowości, przedmowa R. Jastrzębski, Warszawa 2015 (przedruk z wydania: Warszawa 1935) s. 228-229]. Z obowiązkiem obrony ojczyzny jest związana również sentencja, która wywodzi się jeszcze z czasów rzymskich, tj. *Si vis pacem, para bellum* (Jeśli chcesz pokoju, gotuj się do wojny”), (zob. M. Korolko, *Thesaurus abo Skarbiec łacińskich sentencji, przysłów i powiedzeń w literaturze polskiej*, red. naukowa tekstów łacińskich J. Jakielaszek, Warszawa 2004, s.799-800).

Ponadto w pierwszym rozdziale Autorka bardzo pobieżnie wspomniała o własności alodialnej (dziedzicznej), która była charakterystyczna dla ziem polskich, oraz zwróciła uwagę na „pojawienie się licznych przywilejów dla rycerstwa”, które regulowały obowiązki wojskowe rycerstwa (szlachty), (s. 12-13 pracy). Omówiła ona także, co nie obejmuje tematyki pracy, m.in. powinności służby rycerskiej, powinności mieszczan, pospolite ruszenie, okazywanie, piechotę wybraniecką, prawo karne wojskowe I Rzeczypospolitej, Szkołę Rycerską, komisje wojskowe, „wolny bęben”, Konstytucję 3 maja oraz okres insurekcji kościuszkowskiej (s. 14-33 pracy). Brak natomiast jest omówienia pierwszego (niepełnego) budżetu państwa polskiego z 1717 r., uchwalonego na Sejmie Niemym w 1717 r., który był przeznaczony przede wszystkim na cele wojskowe. Związane są z tym rozbudowane przypisy rozdziału pierwszego, których treść ma niejako zrekompensować braki w tekście pracy.

Warto jednak jeszcze raz podkreślić, że pierwszy rozdział pracy jest luźno związany z jej tematem. Interesujące byłoby zamieszczenie w pracy, czego w ogóle brak, zagadnienia reform w państwie pruskim, tj. Steina-Hardenberga. W szczególności chodzi mi o reformę wojskową, która jest związana z postacią Gerharda Johanna von Scharnhorst’a. Reforma ta miała wpływ na system służby wojskowej w wielu państwach, w tym w państwie polskim. W skrócie, polegała ona na powszechnym obowiązku służby wojskowej oraz systemie szkoleniowym. Wojsko mianowicie zostało podzielone, według kryterium wieku i przeszkolenia, na: armię liniową, rezerwę (Landwera) oraz pospolite ruszenie (Landsturm). Co ciekawe, na s. 98, przypis 294 pracy, Autorka wymieniła właśnie ten podział armii w odniesieniu do ustawy z 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej, ale jak wynika z tego miało to charakter marginalny.

Drugi rozdział pracy dotyczy odzyskania przez państwo polskie niepodległości po pierwszej wojnie światowej oraz obowiązku służby wojskowej w tym czasie. W praktyce obejmuje okres pierwszej wojny światowej oraz „krzepnięcia” niepodległości państwa polskiego. Należy zaznaczyć, że granice II Rzeczypospolitej zostały ustalone dopiero w 1923 r. Było to wynikiem decyzji Konferencji Rady Ambasadorów z dnia 15 marca 1923 r. (zob.

Oświadczenie rządowe z dnia 20 kwietnia 1923 r. w przedmiocie uznania granic wschodnich Rzeczypospolitej, Dz. U. Nr 49, poz. 333), o czym Autorka pracy nie wspomniała. Zresztą tytuł tego rozdziału powinien raczej brzmieć: „Obowiązek służby wojskowej w okresie odzyskiwania przez państwo polskie niepodległości”. W rozdziale tym w ogóle pominięto zakres świadczeń wojennych ludności w okresie odzyskiwania przez Polskę niepodległości. Autorka nie zajęła się tym zagadnieniem, które doczekało się już wnikliwej analizy w postaci książki Aldony Podolskiej-Meduckiej, *Od wojny do wojny. System świadczeń wojennych w Polsce w latach 1918-1921*, Warszawa 2011, ss. 441 (wydawca: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza), notabene była to rozprawa habilitacyjna.

W rozdziale pominięto także kwestie odszkodowań i reparacji wojennych po pierwszej wojnie światowej, choć Autorka porusza to zagadnienie (s. 35, przypis 94 pracy). Odnosi się to w szczególności do byłych państw zaborczych, zwłaszcza do ich następców prawnych, tj. Republiki Weimarskiej oraz Rosji Sowieckiej. Związane są z tym braki w literaturze, np. Sz. Rundstein, *Szkody wojenne. Teoria nadzwyczajnych indemnizacji w prawie publicznem*, Warszawa 1916; W. Mazurkiewicz, *Zasady indemnizacji strat wojennych w ich rozwoju historycznym*, Warszawa 1917; Sz. Rundstein, *Odszkodowania wojenne*, (w:) *Encyklopedia Podręczna Prawa Publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, tom I, pod red. Z. Cybichowskiego, Warszawa 1930; E. Kołodziej, *Polska i inne państwa wobec problemów reparacji i długów zagranicznych w latach 1918-1939*, Warszawa 2017.

Warto zaznaczyć, że problem ten również dotyczył i dotyczy okresu po drugiej wojnie światowej, w zakresie reparacji i odszkodowań od Niemiec, m.in. zob. A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939-1945*, Warszawa 1985; A. Klafkowski, *Ekspertyza podstaw prawnych roszczeń indywidualnych o odszkodowania wojenne*, Warszawa 2000; J. Sandorski, *Nieważność zrzeczenia się przez Polskę reparacji wojennych a niemieckie roszczenia odszkodowawcze*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2004, z. 3; *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom I, Studia, pod red. W.M. Góralskiego, Warszawa 2004; *Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004*, tom II, Dokumenty, pod red. S. Dębskiego, W.M. Góralskiego, Warszawa 2004; K. Ruchniewicz, *Polskie zabiegi o odszkodowania niemieckie w latach 1944/45-1975*, Wrocław 2007; R. Jastrzębski, *Opinia prawna: W sprawie możliwości dochodzenia przez Polskę od Niemiec odszkodowania za szkody spowodowane przez drugą wojnę światową w związku z umowami międzynarodowymi*,

„Przegląd Sejmowy” 2017, nr 6; J. Barcz, J. Kranz, *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego. Aspekty prawa i praktyki*, Warszawa 2019.

W dalszej części, rozdziału drugiego recenzowanej pracy, Autorka uznała, iż w wyniku tzw. Aktu 5 listopada 1916 r. doszło do powstania państwa polskiego (s. 41-43 pracy). Twierdzenie to jest w dużej mierze dyskusyjne, podobnie zresztą jak późniejsze rozważania dotyczące kształtowania się organów polskiej władzy państwowej. Warto bowiem zaznaczyć, że w koncepcji II Rzeszy Niemieckiej, tj. Mitteleuropy, o ile pierwszą wojnę światową wygrałyby tzw. państwa centralne, państwo polskie mieć charakter kadłubowy. Późniejszą tego konsekwencją były postanowienia traktatu brzeskiego z 1918 r. oraz dymisja rządu (Rady Ministrów Królestwa Polskiego) Jana Kucharzewskiego.

Pod koniec rozdziału zostały poruszone w sposób skrótowy sprawy obywatelstwa polskiego (s. 66-67 pracy) oraz prawa karnego wojskowego (67-72 pracy). W przypadku pierwszej kwestii Autorka w ogóle nie zwróciła uwagi na sprawy narodowościowe II Rzeczypospolitej, w szczególności w związku z tzw. małym traktatem wersalskim z 1919 r. oraz pojęciem apatrydy (zob. Traktat między Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską podpisany w Wersalu 28 czerwca 1919 r., Dz. U. z 1920 r. Nr 110, poz. 728). W przypadku prawa karnego wojskowego Autorka, z sobie wiadomych przyczyn, próbowała omówić to zagadnienie w rozdziale drugim, który w zasadzie ma dotyczyć odbudowy państwowości polskiej. Dlatego umieszczenie tych rozważań w tym właśnie rozdziale należy uznać za nieuzasadnione. Konsekwencją tego są również braki w zakresie rozważań nad prawem karnym wojskowym, zwłaszcza w zakresie kodyfikacji prawa materialnego i postępowania karnego [np. zob. T. Mallik, *Wojskowe prawo karne i postępowanie karne*, (w:) *Historia państwa i prawa Polski 1918-1939*, część II pod red. F. Ryszki, pod ogólną reakcją J. Bardacha, Warszawa 1968]. W dalszej jednak części pracy, tj. w rozdziale 3 (s. 151-162 pracy) Autorka poświęca więcej uwagi tym zagadnieniom.

Trzeci rozdział pracy został poświęcony okresowi II Rzeczypospolitej od uchwalenia ustawy z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym Autorka pracy w ogóle nie zauważyła, że wejście w życie Konstytucji, określanej mianem marcowej, było związane z postanowieniami Ustawy Przechodniej z dnia 18 maja 1921 r. do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. w sprawie tymczasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej (Dz. U. Nr 44, poz. 268). Ponadto Autorka nie zajęła się tzw. Małą Konstytucją z 1919 r., tj. Uchwałą Sejmu Ustawodawczego z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa (Dz.

Praw Państwa Polskiego Nr 19, poz. 226 ze zm.), w kontekście dowództwa nad polskimi siłami zbrojnymi.

Wydają się niezrozumiałe (s. 73 pracy) wyrażenia: „harmonii prawa”, „endogeny porządek”, czy „symbol legalnego istnienia Polski”. Należałoby bowiem zwrócić uwagę na koncepcję *ius postliminii*, zawartą w arendzie do Konstytucji marcowej, jak również na omówienia ustawy zasadniczej z okresu II Rzeczypospolitej, w tym prace związane z jej genezą. Wynikiem tego są braki w literaturze, dotyczą one takich publikacji jak: W.L. Jaworski, *Konstytucja z dnia 17 marca 1921. Prawo Polityczne od 2 października 1919 do 4 lipca 1921*, Kraków 1921; W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 1922 (reprint: Warszawa 2008); W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937; C. Berezowski, *Powstanie państwa polskiego w świetle prawa narodów*, Warszawa 1934; L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Lwów 1927; S. Hubert, *Przywrócenie władzy państwowej (ius postliminii). Rozwój doktryny w teorii i praktyce prawa narodów do początków wieku XIX*, Lwów 1936; S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977.

Następnie Autorka pracy zajęła się tzw. nowelą sierpniową i Konstytucją kwietniową z 1935 r., przy czym jej rozważania mają charakter ogólnikowy (s. 78-87 pracy). Nie omówiła ona bowiem m.in. propozycji zmian Konstytucji marcowej, nie wyjaśniała pojęcia prerogatywy w odniesieniu do wojska, zagadnienia badania zgodności ustaw z konstytucjami w II Rzeczypospolitej, rozporządzeń z mocą ustawy, czy prac nad Konstytucją kwietniową. Wiążą się z tym braki w cytowanej literaturze, np. W.L. Jaworski, *Ankieta o Konstytucji z 17 marca 1921*, Kraków 1924; M. Starzewski, *Środki zabezpieczenia prawnego konstytucyjności ustaw*, Kraków 1928; W. Komarnicki, *O Konstytucję Narodową. Stanowisko Stronnictwa Narodowego w sprawie rewizji konstytucji oraz tekst projektu rewizji złożonego przez Klub Narodowy w Komisji Konstytucyjnej Sejmu*, Warszawa 1930; H. Zahorski, *Zasada badania konstytucyjności ustaw przez sądownictwo a konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1931; *O praworządność i zdrowy ustrój państwowy. Zagadnienia zabezpieczenia konstytucyjności ustaw w polskiej myśli politycznej i prawniczej okresu międzywojennego*, Kraków 2006; R. Kraczkowski, *Dekretowanie ustaw w Polsce w latach 1918-1926*, Warszawa 1994; R. Kraczkowski, *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy w latach 1926-1935*, Warszawa 2007; R. Jastrzębski, *Konstytucyjność aktów ustawodawczych w judykaturze II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr 2.

Ponadto Autorka błędnie podała (s. 81, przypis 251 pracy), że Konstytucja kwietniowa „nie zawierała rozdziału poświęconego prawom i obowiązkom obywateli”, a „przepisy te były rozmieszczone w całym akcie prawnym. Było to rozwiązanie przeciwne do systematyki Konstytucji Marcowej”. Warto zaznaczyć, na co w ogóle nie zwróciła uwagi Autorka pracy, że Konstytucja z 1935 r. nie uchylila w całości postanowień Konstytucji marcowej, pozostawiając właśnie niektóre jej przepisy, które dotyczyły powszechnych obowiązków i praw obywatelskich (zob. art. 81 ust. 2 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227). Autorka pracy nie mówiła zupełnie brzmienia art. 15 ust. 2 Konstytucji kwietniowej, w związku z odpowiedzialnością Prezydenta Rzeczypospolitej, uznając że „Przyjęty model ustroju przyznawał szeroki zakres władzy Prezydenta i brak jego odpowiedzialności za podejmowane działania” (s. 81 pracy). Ponadto w pracy należało przynajmniej krótko omówić działalność Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych, który powstał w 1926 r., a nie tylko wymienić ten organ (s. 87 pracy).

Dalsza część rozdziału trzeciego pracy, dotyczy omówienia, bardziej lub mniej udanego, regulacji prawnych z zakresu powszechnego obowiązku obrony ojczyzny i związanych z tym zagadnień karnych, dyscyplinarnych, jak również okresu drugiej wojny światowej, tj. organizacji sił zbrojnych oraz powszechnego obowiązku obrony. W związku z tym ma ona w dużej mierze charakter deskryptywny. Warto jednak było, omawiając poszczególne regulacje prawne, dla pewnej jasności wywodów, podzielić rozdział na podrozdziały odpowiadające poszczególnym podstawowym ustawom, tj. ustawie z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej oraz ustawie z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym. Wiąże się z tym odrębny podrozdział, który dotyczyłby wyłącznie świadczeń rzeczowych i osobistych ludności na rzecz wojska (s. 120-151 pracy). Ostatnie dwa podrozdziały rozdziału trzeciego dotyczą okresu drugiej wojny światowej. Z punktu widzenia ustrojowego Autorka powinna szerzej umówić (s. 172 pracy) tzw. umowę (porozumienie) paryską z 1939 r., na podstawie której Prezydent Rzeczypospolitej ograniczył swoje uprawnienia wynikające z Konstytucji kwietniowej. Oczywiście powinny zostać omówione stosunki panujące w wojsku polskim na zachodzie, zwłaszcza w związku z rozliczeniem tzw. obozu sanacji. Egzemplifikacją tego była Wyspa Węży (Bute), (np. W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939-1945*, Warszawa 1990; J. Zuziak, *Wojsko Polskie we Francji 1939-1940. Organizacja i działania bojowe*, Warszawa 2013; M. Kwiecień, *Wśród potępieńczych swarów. Prawne aspekty rozliczeń politycznych wśród uchodźstwa polskiego we Francji i Wielkiej Brytanii 1939-1943*, Kraków 2013; M. Szejnert, *Wyspa węży*, Warszawa 2018). Ponadto interesującym zagadnieniem,

jednak nie poruszonym w pracy szczegółowo (s. 171 pracy, przypis 517), jest kwestia wydawania dzienników urzędowych przez władze polskie na uchodźstwie w odniesieniu do polskich sił zbrojnych oraz okresu po drugiej wojnie światowej. Co istotne, obecnie te dzienniki urzędowe są dostępne w Internetowym Systemie Aktów Prawnych (baza ISAP, na stronie Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej), (zob. R. Jastrzębski. *Ciągłość państwa polskiego – publikacja dzienników urzędowych wydanych przez władze Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939-1990*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2017, nr 2).

Rozdział czwarty pracy dotyczy okresu państwa polskiego po drugiej wojnie światowej. Autorka jednak nie zwróciła uwagi, że określenie Polska Rzeczpospolita Ludowa pojawiło się dopiero w Konstytucji z dnia 22 lipca 1952 r. (s. 220-224 pracy). W okresie przejściowym (1944-1952) państwo polskie określano mianem Rzeczypospolitej Polskiej, współcześnie zaś Polski Ludowej. Ten okres przejściowy był związany z próbą nawiązania do Konstytucji marcowej, co znalazło swoje potwierdzenie m.in. w Manifestie Polskiego Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN) z dnia 22 lipca 1944 r., który stanowił załącznik do Dz. U. z 1944 r. Nr 1, czy Ustawy Konstytucyjnej z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Mała konstytucja z 1947 r.), (Dz. U. Nr 18, poz. 71). Oczywiście ówczesna praktyka polityczno-ustrojowa odbiegała od unormowań prawnych. Dlatego warto było zwrócić w pracy uwagę na te zagadnienia, zwłaszcza w odniesieniu do organizacji ludowego wojska polskiego. Wiążą się z tym braki w literaturze przedmiotu, do których zaliczyć należy m.in. K. Działocha, J. Trzeciński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944-1952*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943-1948*, Paryż 1986, Poznań 1990; M. Szulc, *Prezydium Krajowej Rady Narodowej w systemie ustrojowym Polski (1944-1947)*, Warszawa 2021. Należy przy tym zaznaczyć, że zarówno Manifest PKWN jak i Mała konstytucja z 1947 r. używały, w odniesieniu do stosowania Konstytucji marcowej, pojęcia „podstawowe założenia”, a nie jak twierdzi Autorka „postanowienia Konstytucji Marcowej” (s. 224, 229 pracy).

W pracy należało również bardziej uwypuklić kwestię legalności wprowadzenia stanu wojennego w 1981 r., w szczególności w odniesieniu do postanowień Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. oraz wydawania dekretów przez Radę Państwa między sesjami Sejmu (s. 235, 325-327 pracy). Wiążą się z tym braki w literaturze przedmiotu, np. *Stan wojenny w Polsce 1981-1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003; A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981-22 VII 1983*,

Warszawa 2007; L. Mażewski, *Problem legalności stanu wojennego z 12-13 grudnia 1981 r. Studium z historii prawa polskiego*, Warszawa 2012.

Poza tym omawiany rozdział powinien być podzielony na podrozdziały, dotyczące poszczególnych regulacji prawnych, oraz powszechnego obowiązku służby wojskowej po 1945 r. Chodzi mianowicie o: ustawy z dnia: 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (Dz. U. Nr 6, poz. 46), 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (Dz. U. Nr 14, poz. 75). Uporządkowałoby to bowiem rozważania Autorki, co do tych ustaw (s. 244-281 pracy). Niezrozumiałe jest wyodrębnienie w rozdziale czwartym pracy aż dwóch podrozdziałów, które dotyczą ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 44, poz. 220), (s. 281-350 pracy). Mogłyby natomiast zostać wyodrębnione osobne podrozdziały, które dotyczyłyby określonych zagadnień prawno-społecznych, takich jak: szkolenie wojskowe alumnów (kleryków) oraz księży; wojskowe szkolenie studentów; służba w obronie cywilnej; osobiste świadczenia rzeczowe czy zastępcza służba wojskowa (s. 267-269, 289-290, 313-324, 334-350 pracy). Autorka natomiast ograniczyła się, tak jak w przypadku rozdziału trzeciego, do opisu poszczególnych przepisów prawnych, niekiedy ich egzegezy. W związku z tym interesujące mogłyby być dane statystyczne, dotyczące właśnie wymienionych wyżej zagadnień, w tym liczby poborowych w poszczególnych latach. Ostatni podrozdział, pt. *Materia karna i dyscyplinarna – Wybrane zagadnienia* (s. 350-381 pracy), jest luźno związany z tematem pracy. Należałoby zmienić jego tytuł, np. *Odpowiedzialność dyscyplinarna oraz karna w wojsku polskim*, oraz ograniczyć się do krótkiego omówienia regulacji prawnych z tego zakresu. Autorka zaś omówiła skrótowo wojskowe prawo karne materialne i proceduralne od 1943 r., w tym powoływanie ludności polskiej do Wehrmachtu i Armii Czerwonej.

Ostatni rozdział pracy, w szczególności jego tytuł, tj. *III Rzeczpospolita Polska*, budzi poważne zastrzeżenia. Dotyczą one zresztą dwóch jego podrozdziałów. Pierwszy z nich obejmuje okres tzw. transformacji ustrojowej. Autorka odniosła się w nim do zmian ustrojowych w państwie polskim od 1989 r. na tle sytuacji międzynarodowej, zwłaszcza po rozwiązaniu Układu Warszawskiego w 1991 r. Ponadto brak w pracy, co byłoby z korzyścią dla niej, przynajmniej szerszego opisu konfliktu, dotyczącego wpływu ówczesnego Prezydenta Rzeczypospolitej Lecha Wałęsy (s. 392-393 pracy). Chodzi mi konkretnie o tzw. obiad drawski we wrześniu 1994 r.

W kolejnym zaś podrozdziale Autorka zajęła się kształtowaniem porządku konstytucyjnego w zakresie powszechnego obowiązku obrony ojczyzny. Dokonano w nim

egzegezy przepisów Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą w Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym oraz obecnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Warto jednak było przy omawianiu tych aktów, w szczególności ostatniego (s. 411-428 pracy), odnieść się do obecnych komentarzy ustawy zasadniczej, np. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012; *Konstytucja RP, tom I. Komentarz art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016; *Konstytucja RP, tom II. Komentarz art. 87-243*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. I, Wstęp, art. 1-29*, red. naukowa L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. II, art. 30-86*, red. naukowa L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. naukowa P. Tuleja, Warszawa 2019.

Ponadto wymagają uzupełnienia braki w literaturze, np. J. Kunikowski, R. Rosa, L. Wyszczelski, *Armia w systemie demokratycznym*, Warszawa 2001; *Parlament a obronność*, praca zbiorowa pod red. T. Sokołowskiego, T. Ulińskiego, Toruń 2002; G. Bołcun, *Wojsko i obronność w pracach Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1947-1952*, Warszawa 2006; *Konstytucyjny obowiązek obrony ojczyzny. Uwarunkowania organizacyjno-prawne. Publikacja pokonferencyjna*, Stalowa Wola 2009; L. Mażewski, *Bezpieczeństwo publiczne. Stany nadzwyczajne w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1918-2009*, Toruń 2010; H.Z. Figura, *Służba wojskowa i praca na rzecz obronności w latach 1918-1939 (uwarunkowania prawne)*, Tomaszów Mazowiecki 2013; *Prawo obronne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. naukowa P. Bała, Warszawa 2014; Z. Groszek, *Gotowość państwa do obrony i ochrony*, Warszawa 2016; W. Kitler, *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Toruń 2018.

Zakończenie pracy jest za krótkie, składa się bowiem zaledwie z niecałych trzech stron (s. 441-443 pracy). Powinno ono zawierać podsumowanie rozważań Autorki, a nie bardzo ogólne stwierdzenia, z których niewiele wynika. Dlatego są one co najmniej dyskusyjne i wymagałyby zmiany.

Zamieszczona w pracy bibliografia (s. 444-482 pracy) składa się z: aktów prawnych, literatury, orzecznictwa, stron internetowych. Brak jest w niej odrębnych pozycji w postaci materiałów ustawodawczych (druki, sprawozdania stenograficzne, interpelacje sejmowe) oraz materiałów archiwalnych. Ostatnie z nich prawdopodobnie zostały wykorzystane w pracy, gdyż Autorka zamieściła w przypisach skróty CAW oraz AAN, co sugeruje wykorzystanie

zasobów Centralnego Archiwum Wojskowego oraz Archiwum Akt Nowych. W pracy znajduje się skrót: IPMS, zespół Biuro MON (s. 177, przypis 532, 533 pracy). Ponadto Autorka korzystała z materiałów sejmowych, np. druków sejmowych (s. 326, przypis 1021), senatu (s. 329, przypis 1028-1029) czego nie podała w bibliografii.

II. Uwagi redakcyjne

Należy podkreślić, że wydanie pracy w formie książkowej, o ile nastąpi, będzie wymagało zmian konstrukcyjnych oraz merytorycznych, które wyżej wskazano. Istotne znaczenie ma także podanie na początku rozprawy wykazu skrótów. Brak ich bowiem utrudnia często czytelnikowi orientację, co dany skrót oznacza. Dlatego umieszczenie wykazu skrótów na początku pracy byłoby dobrym zabiegiem redakcyjnym. Egzemplifikacją tego jest np. VL (s. 20, przypis 38 pracy), Dz. Praw Kr. Pl. (s. 52, przypis 157), Dz. u.p. (s. 34, przypis 92), Dz. Praw P. Pol. (s. 55, przypis 168, s. 60, przypis 190), NIK (s. 119 pracy), MON, IPMS (s. 177, przypis 532, 533), CBR (s. 194 pracy), IPN (s. 213 pracy), LSRA (s. 236, przypis 733), M.P. (przypis 763, 779, 788-790, 847, 852-853, 855, 908, 1219, 1227-1233), OSNKW (przypis 768, 820, 1343), CAW (przypis 870, 1160), OTK-A (przypis 1020, 1306), WPP (przypis 1098), KC PPR (przypis 1106), ONSAiWSA (przypis 1128, 1129), PZPR (s. 363).

Ponadto powinny zostać uwzględnione poniższe uwagi redakcyjne, zauważone błędy merytoryczne, stylistyczne, redakcyjne oraz kolokwializmy, do których należy zaliczyć m.in.

- 1) s. 8, wiersz 1 od dołu, „Istotne było oddanie zmian zachodzących”;
- 2) s. 9, wiersz 9 od dołu, „do rok 1921”;
- 3) s. 10, wiersz 5 od góry, „okresu II Rzeczypospolitej (1918-1945);
- 4) s. 10, wiersz 13-14 od góry, „prawodawstwa polskiego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej;
- 5) s. 10, wiersz 9 od dołu, „Rzeczypospolitej od Związku”;
- 6) s. 11, wiersz 3 od dołu, „za sprawą instrumentu w postaci sił”;
- 7) s. 13, przypis 3, „feduala”;
- 8) s. 14, przypis 4, „siła zbrojna w postaci sołtysach wsi”, przypis 5 „wczesniejszego”
- 9) s. 15, wiersz 5 od dołu, „obowiązku wojskowego zależał od”;
- 10) s. 16, wiersz 8 od dołu, „na udział w wojnie”;
- 11) s. 17 przypis 25, „dominującą infrastruktura”, „wały ziemne i stanowiły”;
- 12) s. 19, wiersz 10 od dołu, „przestępstwo łopiestwa”, wiersz 6 od góry, „jak też częściowe”;

- 13) używanie określenia: „obligował” zamiast „zobowiązał”, „zobowiązany” zamiast „zobowiązany”, „obowiązany” zamiast „zobowiązany”, „obligowania” zamiast „zobowiązania”, „zobowiązania” zamiast „zobowiązania”, „obowiązany” zamiast „zobowiązany”, „obligując” zamiast „zobowiązując”, np. s. 19, wiersz 4 od dołu; s. 50, wiersz 11 od dołu; s. 51, wiersz 1 od góry; s. 56, wiersz 5 od dołu, s. 57, wiersz 7 od dołu, s. 66, wiersz 2 od dołu, s. 76, wiersz 10 od góry, s. 89, wiersz 2 od dołu, s. 100, wiersz 1 od dołu, 114, wiersz 7 od dołu, s. 115, wiersz 4 od dołu, s. 119, wiersz 14, 19 od góry, s. 131, wiersz 2 od góry, s. 133, wiersz 8, 11 od góry, wiersz 2 od dołu, s. 139, wiersz 10 od góry, s. 149, wiersz 6 od góry, s. 150, wiersz 6 od dołu, s. 152, wiersz 2, 5 od dołu, s. 157, wiersz 8, 9 od góry, s. 161, wiersz 12 od góry, 186, wiersz 1, 8 od góry, wiersz 8 od dołu, s. 188, wiersz 4 od dołu, 193, wiersz 7 od góry, s. 199, wiersz 4 od dołu, s. 202, wiersz 2 od dołu, s. 203, wiersz 2 od dołu, s. 209, wiersz 9 od dołu, s. 246, wiersz 4 od góry, s. 251, wiersz 7 od dołu, s. 255, wiersz 9 od góry, s. 261, wiersz 2 od góry, s. 262, wiersz 3 od góry, s. 273, wiersz 1 od dołu, s. 293, wiersz 13 od góry, s. 294, wiersz 3-4 od dołu, s. 299, wiersz 2, 6 od góry, s. 303, wiersz 5, 7 od dołu, s. 314, wiersz 3 od dołu, s. 333, wiersz 12 od dołu, s. 346, wiersz 11 od dołu, s. 347, wiersz 6, s. 357, wiersz 3 od dołu;
- 14) s. 20, przypis 37, „reformy obronności legły w gruzach”; s. 285, wiersz 9 od dołu,
- 15) s. 21, przypis 41, „któ’a”, przypis 42 „ono w gotowe”;
- 16) s. 23, przypis 48, „ „Kroleftwa Polkiego”;
- 17) s. 24, wiersz 3-4 od dołu, „odróżnić zjazdy pospolitym ruszeniem”;
- 18) s. 26, wiersz 9 od dołu, „ konsekwencją utożsamia Boga ze”, przypis 59 „rolę za raz po królu”;
- 19) s. 27, wiersz 7 od dołu, „sądownictwa”;
- 20) s. 28, wiersz 1 od góry, „w Kornie”, wiersz 6-7 od góry, „zasługuje na pozytywną oceną działalności”;
- 21) s. 30, przypis 77, „poraz”;
- 22) s. 33, wiersz 1 od góry, „wprowadził służbę milicji”, wiersz 3 od dołu, „Wszystkie zabiegi próbujące odratować”, przypis 89, „kilkaet”;
- 23) s. 35, wiersz 3-4 od dołu, „skupione były rozwoju kultury”;
- 24) s. 36, wiersz 5-6 od góry, „było przygotowania kadr”, przypis 98, „armia przestała być”;
- 25) s. 37, przypis 103, „podał się do dymisji”;
- 26) s. 38, wiersz 12 od góry, „stronę rosyjska”;
- 27) s. 41, przypis 115, „bardziej eminentnych figur”;

- 28) częste używanie zwrotów, takich jak: „nadmienić można”, „warto nadmienić”, „nadmienić trzeba”, „należy wskazać”, „dodać należy”, „ustawodawca podjął”, „powyższej”, „powyższa”, „przywołana ustawa”, „przywołanego przepisu”, „podjęto”, „podjął”, „podejmował”, „uszczegółowiło”, „szczegółowiej”, „uszczegółowiono”, „uszczegółowił”, „doprecyzowane”, „doprecyzował”, „podjęto”, „podjęła”, „godzi się zauważyć”, „zauważyć”, „niedoprecyzowane” (s. 42, 44, 49, 51, 60, 61, 82, 88, 90, 95, 98, 100, 101, 103, 104, 107, 109, 113, 120, 121, 123, 124, 131, 177, 185, 197, 207, 209, 215, 222, 225, 229, 232, 237, 238, 242, 245, 248, 249, 250, 252, 255, 258, 261, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 272, 273, 274, 278, 283, 289, 290, 292, 296, 299, 300, 301, 302, 305, 306, 309, 310, 312, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 328, 333, 334, 335, 336, 340, 342, 345, 357, 361, 362, 366, 383, 384, 388, 396, 403, 405, 407, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 423, 426);
- 29) s. 50, wiersz 5 od dołu, „uzupełnić”;
- 30) s. 51, wiersz 2 od dołu, „Powinność ta trwała do”;
- 31) s. 53, wiersz 7 od dołu, „wywołania przesłanek ku temu”;
- 32) s. 56, wiersz 6 od góry, „kwestię tą uregulowano”, wiersz 1-2 od dołu, „decydem o powstaniu powinności”
- 33) s. 59, wiersz 4-5 od góry, „konie pełniej krwi”;
- 34) s. 63, wiersz 8 od dołu, „Naczelnej Rada Wychowania”;
- 35) s. 65, wiersz 4 od góry, „zadania Ligii”;
- 36) s. 66, wiersz 7 od góry, „Zawiązek z obowiązkiem wojskowym występowała”;
- 37) s. 67, wiersz 15 od góry, „imperatyw kategoryczny”;
- 38) stosowanie przy wyliczaniu myślnika zamiast cyfry albo litery, np. s. 67-68, 91, 92, 94, 97, 98, 105-106, 109, 112, 113-114, 118, 119-120, 124-125, 134-135, 146, 147, 149, 167, 168-169, 185, 188-189, 194, 227, 286-287, 291, 294, 296-297, s. 298 (przypis 937), 300, 301, 303, 304, 309, 314 (przypis 982), 316-318, 323, 329 (przypis 1031), 338-339, 356 (przypis 1115), 360-361, 364, 367, 403 (przypis 1264), 429;
- 39) s. 69, wiersz 12 od dołu, „lub u właściwej”;
- 40) s. 71, wiersz 1, „pełnego skryminalizowania czynu”;
- 41) s. 72, wiersz 4 od góry, „jako stosunku jednostki do”;
- 42) s. 72, wiersz 2 od góry, „harmonii prawa”, wiersz 4 od góry, „endogeny porządek”, wiersz 3 od dołu, „symbol legalnego istnienia Polski”;
- 43) s. 75, wiersz 5 od góry, „Systematyka konstytucji oparta była na 126 artykułach”, wiersz 8-9 od góry „rozmieszczone fragmentarycznie po całej Ustawie Zasadniczej”;
- 44) s. 77, wiersz 8 od dołu, „W zakresie jego kompetencji leżały sprawy”;

- 45) s. 78-79, „Zaraz po noweli sierpniowej”;
- 46) s. 80, wiersz 4-5, „pozbawienie Sejmu decyzyjności”;
- 47) s. 83, wiersz 1 od góry, „Umocnienie władzy Prezydenta zostało wyrażone”;
- 48) s. 91, wiersz 5 od dołu, „rozwiązanie w tym przedmiocie”;
- 49) s. 96, wiersz 2 od góry, „wniosku warz z uzasadnieniem”, wiersz 5 od dołu, „systematyka regulacji w tym przedmiocie nie był spójna”;
- 50) s. 97, wiersz 3 od góry, „na grunt omawiane ustawy”, wiersz 3 od dołu, „Wskazać należy ustawa z dnia”;
- 51) s. 98, wiersz 11 od góry, „obowiązek czynnej służby wojskowej”;
- 52) s. 102, wiersz 8-9 od dołu, „zwiększenia transparentności przepisów prawa”;
- 53) s. 104, wiersz 8 od dołu, „Kolejno istotna nowelizacja”;
- 54) s. 107, wiersz 7 od góry, „powszechnej powinności wojskowej”;
- 55) s. 110, wiersz 3-5 od góry, „Przyjęcie takiej konstrukcji nawoływało do postaw patriotycznych, a zarazem było kompatybilne z postanowieniami Konstytucji Kwietniowej”;
- 56) s. 112, wiersz 3 od dołu, „zdobyte doświadczenie w tym przedmiocie”;
- 57) s. 113, wiersz 6 od dołu, „wcieleniem do szeregi armii”;
- 58) s. 116, wiersz 10 od góry, „Podnosząc w tym miejscu wątek religijny”;
- 59) s. 119, wiersz 9 od góry, „Przyjęte rozstrzygnięcie było stanowiło instytucję reklamowania”;
- 60) s. 122, wiersz 13-14 od dołu, „przede wszystkim w kierunkach deficytowych wojska”;
- 61) s. 125, wiersz 2 od dołu, „Przedmiotowy akt prawny zawarł możliwość nakładania”;
- 62) s. 128, wiersz 1 od dołu, „konie pełniej krwi angielskiej”;
- 63) s. 129, wiersz 7 od dołu, „Fabryk Sprawdzianów w Warszawie”, wiersz 1-2 od dołu, „możliwości eksportowe w tym przedmiocie”;
- 64) s. 130, wiersz 1 od góry, „Widmo ewentualnej II wojny światowej implikowało konieczność”, wiersz 6 od dołu, „Także wówczas mogli być wówczas powołani”;
- 65) s. 132, wiersz 12 od dołu, „Podjęcie materii obrony przeciwlotniczej”;
- 66) s. 133, wiersz 4 od góry, „świadczeń osobniczych”, wiersz 5 od dołu, „pastwa polskiego”;
- 67) s. 136, wiersz 2-3 od dołu, „praw rzeczowych ruchomości i nieruchomości”;
- 68) s. 138, wiersz 6 od góry, „determinanta owej ingerencji”, wiersz 12 od góry „nabytych doświadczeń w tym przedmiocie”;
- 69) s. 140, wiersz 1 od góry, „zaszedł kolejny przełom”, przypis 419, „Druga alternatywa”, przypis 420, „posiadła ona regulacje”;
- 70) s. 144, przypis 433, „nie posiadają pracy”;

- 71) s. 150, wiersz 13 od góry, „w sprawach materii omawianego aktu prawnego”;
- 72) s. 151, wiersz 5 od góry, „kreowało ideę narodu”, wiersz 10 od góry „paza możliwości”;
- 73) s. 153, wiersz 7 od góry, „wymierzanie kar z Kodeksu Tagancewa”;
- 74) s. 158, wiersz 3 od dołu, „programów w tym przedmiocie”;
- 75) s. 161, wiersz 1 od dołu „w gabinetach Komisji Kodyfikacyjnej”;
- 76) s. 162, przypis 487, „rozporządzenia niepodległością suwerennych państw”;
- 77) s. 163, wiersz 2 od góry, „i mocy polskich Sił Zbrojnych”;
- 78) s. 178, wiersz 15 od dołu, „za czasu władzy”;
- 79) s. 179, wiersz 8 od góry, „za sprawą aktu nowelizującego dodano”;
- 80) w pracy należy wymieniać imię osoby, np. s. 180, 182, 193, 211, 222, 223, 233, 253;
- 81) s. 181, wiersz 10 od dołu, „Schyłek wojny wyraźnie zarysował przepaść”;
- 82) s. 183, przypis 550, s. 279, przypis 870, „po mimo”, s. 313, wiersz 11 od góry;
- 83) s. 198, wiersz 4 od dołu, „osoby z mocy *lex specialis*”, przypis 608 „Ciężko jest mówić o obowiązku”;
- 84) s. 199, wiersz 6-7 od góry, „zastrzeżono przesłankę czasu pokoju”;
- 85) s. 200, wiersz 13 od dołu, „Przyjmując tą regulację”, wiersz 5 od dołu „traciły moc w czasie wojny”;
- 86) s. 205, wiersz 1-2 od góry, „prawo potrzebne do celów obrony państwa”, wiersz 6 od góry „ukompletowania armii i subsydiarnych zasobów osobowych”, wiersz 10-11 od góry, „jedynie legalistycznym tłem”;
- 87) s. 212, wiersz 7 od dołu, „przemiana Polskiego Wojska Podziemnego”, wiersz 2 od dołu, „przeciwnikiem była opancerzona armia wroga”;
- 88) s. 214, wiersz 6 od góry, „sygnał obłudnej gry Stalina”;
- 89) s. 216, wiersz 8 od góry, „wymagały więc zwodzenia i dezorientowania nieprzyjaciela”;
- 90) s. 219, przypis 680, „Podobna rzecz dotyczy”;
- 91) s. 220, wiersz 8-9 od góry „nastąpiła derogacja prawa radzieckiego”;
- 92) s. 231, wiersz 5 od góry „przeniesioną literalnie”, wiersz 6 od góry „powtórzenie niejasności”;
- 93) s. 240, wiersz 9 od góry „w wyniku wyczerpania gospodarki”, wiersz 6 od dołu „Wojska Polskiego przy bloku Armii”;
- 94) s. 241, przypis 746 „stały się one przykryciem”;
- 95) s. 248, wiersz 3-4 od góry, „najczęściej wydumanej, opozycji”, wiersz 3 od dołu, „skutkowało niedoborem zasobów osobowych armii”;
- 96) s. 250, wiersz 4-5, „stwierdzić należy przewagę ustawy nad rozporządzeniem”;

- 97) s. 251, wiersz 1 od góry, „koniecznością odbudowania kraju, w tym demograficznej”;
- 98) s. 252, brak źródła publikacji zarządzeń MON (brak przypisu);
- 99) s. 256, wiersz 7 od góry „Podobna rzecz przysługiwała”;
- 100) s. 257, wiersz 12 od góry „była uboższa w swej treści”, wiersz 17 od góry „Ponadto w niegdyś obowiązujących aktach prawnych”;
- 101) s. 258, przypis 799, „Ponadto jego organem pracy było biuro”;
- 102) s. 259, wiersz 2-3 od góry, „we wcześniejszych regulacjach normatywnych tej materii”;
- 103) s. 262, wiersz 10 od góry, uchwała Rządu Polskiej”, wiersz 13-14 od góry, „wskazano rozprężenie sytuacji międzynarodowej”;
- 104) s. 265, wiersz 6 od góry, łączny trwania tego przeszkolenia”;
- 105) s. 267, wiersz 10 od góry, „niepodlegający powszechnemu wojskowemu w trybie”;
- 106) s. 272, wiersz 3 od góry, „Powtórzono ponadto, podobnie dotychczas, iż”;
- 107) s. 273, wiersz 10-11 od dołu, „nie mogły być one na przeszkolenie wojskowe w jednostce wojskowej”;
- 108) s. 277, wiersz 4, „w minionych regulacjach”;
- 109) s. 281, wiersz 6 od dołu „kolejną ewolucja ustrojowo-wojskową”;
- 110) s. 282, wiersz 9 od dołu, „kolejna ewolucja legislacji”;
- 111) s. 283, wiersz 1 od góry, „Nową ustawę nazwano „małą kodyfikacją” zagadnienia”;
- 112) s. 283, przypis 885, „Zauważalną jest praktyka”, „Ustawa ta jest specyficzną legislacyjnie”;
- 113) s./ 284, wiersz 1 od góry, „regulacje normatywne tej materii”, wiersz 5 od dołu, „Niejako podsumowaniem powyższego”, przypis 886 „niezwykle ewoluowała”;
- 114) s. 287, wiersz 13 od dołu, „Podział okresu na służby”;
- 115) s. 288, wiersz 6 od góry „w uprzedniej ustawie”, wiersz 7 od góry „Na skutek dalszego ewoluowania polskiej legislacji wojskowej”;
- 116) s. 289, wiersz 5 od dołu, „wydłużony przez Radę Ministrów”;
- 117) s. 293, wiersz 9-10 od dołu „członków ich rodzi miały”;
- 118) s. 297, wiersz 7-8 od dołu, „własnego minia”;
- 119) s. 300, wiersz 10 od góry, „dla ochron ludności”;
- 120) s. 304, wiersz 7 od góry, „wojskowego szklenia poborowych”;
- 121) s. 312, wiersz 9 od dołu, „poborowi moli być”;
- 122) s. 313, wiersz 4-5 od góry, „w owym okresie powszechna samoobrona, utworzona w 1965 r., również ewoluowała”, wiersz 6 od dołu, „instytucję tą oparł na przesłance”;
- 123) s. 310, wiersz 5-6 od góry, „terenowe orany administracji”;

- 124) s. 322, wiersz 1-2 od dołu, „unaoczniał się fakt”;
- 125) s. 126, wiersz 8 od góry, „nie była kompatybilna do ówczesnego modelu ustrojowego”;
- 126) s. 331, wiersz 1 od góry, „a wszystko w oparciu o legalne podstawy”, wiersz 3-4 od góry, „Doświadczenia nabyte podczas okresu stanu wojennego implikowały kolejne zmiany legislacyjne”;
- 127) s. 332, wiersz 3 od góry, „Prawodawca podjął także wydanie”, wiersz 9 od góry „rozporządzenie stanowiło kolejną ewolucję tej materii”;
- 128) s. 444, wiersz 13 od góry, „wyraźne odcięcie od przyjmowanych założeń”;
- 129) s. 335, przypis 1051, „nie zawierała materii”, „została uregulowana w materii”;
- 130) s. 338, wiersz 6 od góry, „Przedmiotowa powinność ciążyła na osobach”;
- 131) s. 339, 8-9 od góry, „jak w uprzednich regulacjach normatywnych”;
- 132) s. 343, wiersz 5 od góry „W dotychczasowej konstrukcji decydującym w tej sprawie pozostał”, wiersz 8 od góry, „do wydania rozporządzenia przedmiocie określenia”, wiersz 11 od dołu, „gdzie uprzednio mowa była”, wiersz 2 od dołu, „dotychczasową idę tej formy”;
- 133) s. 344, wiersz 4-5 od dołu, „Przedmiotowa nowelizacja skutkowała skreśleniem z regulacji normatywnych względem studentek (...)”;
- 134) s. 349, wiersz 8 od góry, „co sprzyjało dalszej ewolucji ustawy”, wiersz 13 od góry „uwstecznioną za sprawą wpływów sowieckich” ;
- 135) s. 350, wiersz 6 od góry, „Upadek komunizmu odkrył prawdę”, wiersz 9-10 od dołu, uwzględniając hierarchię określonych wartości”;
- 136) s. 351, przypis 1095, „na zasadzie analogi”;
- 137) s. 352, wiersz drugi od dołu, „Następstwem ewolucji materii karnej”;
- 138) s. 358, wiersz 4-5 od góry, „w przedmiocie powołanych Polaków”;
- 139) s. 359, wiersz 6-7, „aktualnego orzecznictwa w tym przedmiocie”, wiersz 3-4 od dołu, „orzecznictwo sądów polskich w tym przedmiocie”;
- 140) s. 361, wiersz 19-11 od dołu, „Powtarzał rozstrzygnięcia uprzedniego aktu prawnego”, przypis 1134, „raził nieostrością dyspozycji”;
- 141) s. 363, wiersz 2 od dołu, „spowodowane obrazem nowej rzeczywistości”;
- 142) s. 365, wiersz 14 od góry, „nacechowane resztami wrogiego”, wiersz 13 od dołu „Unaocznieniem reform”;
- 143) s. 371, wiersz 2 od dołu, „dalszej jej humanizacji”;
- 144) s. 372, wiersz 4 od góry, „Kolejną ewoluującą materii karnej”, wiersz 6 od dołu, „ustawy dublowały przepisy”;
- 145) s. 375, wiersz 1-2 od dołu, „zawierały wysokie wartości procentowe”;

- 146) s. 377, wiersz 1 od góry, „zaczęto przypisywać patronów”, wiersz 7 od dołu, „daleko idących zmian w materii karnej”;
- 147) s. 379, wiersz 10-11, „ciężko mówić o praworządności tego okresu”;
- 148) s. 380, wiersz 14 od góry, „W wyniku wyczerpania gospodarki”, wiersz 15 od dołu, „Polska wejdzie w nowy rozdział”;
- 149) s. 384, wiersz 14 od góry, „co implikowało niedookreślenie rodzaju aktów prawnych”;
- 150) s. 387, wiersz 3 od dołu, „implikował emancypowanie się”;
- 151) s. 388, wiersz 5 od góry, „Emancypacja najbardziej unaoczniała się”;
- 152) s. 389, wiersz 2-3 od góry, „gdzie wówczas Prezydentem został”, wiersz 7 od dołu, „budowa demokracji na zgliszczach komunizmu”;
- 153) s. 391-392, przypisy 1221, 1223, brak podania źródła;
- 154) s. 394, wiersz 3 od góry, „Aktywność Polski (...) zaczęła rozkwitać”, wiersz 5 od dołu „wyswobodzona Polska”, wiersz 1-2 od dołu „w poczet członków”;
- 155) s. 396, wiersz 9 od góry, „zręb europejskiej przestrzeni prawnej”;
- 156) s. 398, wiersz 9 od dołu, „w sferze wpływów radzieckich”;
- 157) s. 400, wiersz 6-7 od góry, „diametralne zmiany ustrojowo-prawne”;
- 158) s. 404, wiersz 5-6 od góry, „Randa Ministrów, a Prezydent jakby w nią nie wnikał”, wiersz 7 od dołu, „Ogólność zatem wynikała”;
- 159) s. 408, wiersz 10 od dołu, „postanowienia nie były kompatybilne z Małą Konstytucją”;
- 160) s. 409, wiersz 10-11 od dołu, „Niemniej jednak okres w okresie swojej prezydentury nie ustrzegł się przed naruszeniem legalizmu (...)”, wiersz 2 od dołu, „znacznym skrępowaniu kontrasygnatą”;
- 161) s. 410, wiersz 13 od dołu, „do oczekiwań załączka nowego systemu ustrojowego”, wiersz 3 od dołu „i urzeczywistniania polityki i działań ku pokojowi (...)”;
- 162) s. 418, wiersz 3 od góry, „Zupełnym *novum* konstytucyjnym”;
- 163) s. 420, wiersz 10 od góry, „Porównywalnie wygląda kwestia”;
- 164) s. 422, wiersz 10-11, „przyczynia się to do kreowania głównych stanowisk dowódczych”;
- 165) s. 425, wiersz 5-6 od góry, „pewną nieprecyzyjność prawodawcy”, wiersz 5-6 od dołu, „Główną regulacją w tym przedmiocie”;
- 166) s. 427, wiersz 6-7 od góry, „Ponadto z tej racji”, wiersz 15 od dołu, „Ciężko zatem przyjąć w tej kwestii (...)”;
- 167) s. 428, wiersz 4 od dołu, „Znamienne przeobrażanie się”;
- 168) s/ 432, wiersz 3 od dołu, „czy też dedykowany dla studentów”;

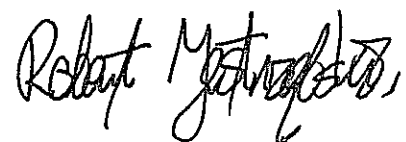
- 169) s. 435, wiersz 4-5, „pryzmat należności socjalno-bytowych oraz komfortu zarobkowania”, wiersz 6-7 od dołu, „w przedmiocie zaufania w sferze publicznej”;
- 170) s. 437, wiersz 7 od dołu, „na infrastrukturę krytyczną”;
- 171) s. 439, wiersz 1-2 od góry, „nie ewoluują równomiernie”, wiersz 6-7 od góry, „efektem ewolucji (...) tym samym proces ewolucji”;
- 172) s. 443, wiersz 7 od dołu, „ewoluujących do momentu likwidacji”, wiersz 1-2 od dołu, „nie może podlegać pomniejszeniu czy wyeliminowaniu”;
- 173) używanie stron internetowych, które nie mają charakteru naukowego, np. przypisy 385, 429, 490, 557-563, 574, 576, 579, 591-592, 649-650, 653-657, 695-696, 725, 1014, 1122, 1125;
- 174) w pracy znajdują się przypisy często bardzo rozbudowane i doprawdy trudno stwierdzić co chciała w ten sposób osiągnąć Autorka pracy, w ich treści znajdują m.in. cytaty, orzeczenia sądowe, przemyślenia Autorki, np. przypisy 3, 4, 70, 73, 79, 90, 94, 102, 229, 235, 249, 254, 255, 259, 373, 456, 460, 461, 487, 517, 518, 546, 550, 583, 633-637, 652-653, 660, 669, 697, 726, 768, 838, 847, 888, 890, 971, 973, 1008, 1016, 1095, 1105, 1106, 1185, 1190-1192, 1217, 1224, 1234, 1235, 1252, 1253, 1261, 1265, 1269, 1289, 1296, 1298, 1305, 1306, 1343, 1374;
- 175) w przypisach często powtarzany jest *in extenso* ten sam akt prawny albo tytuł wykorzystanego źródła, np. przypisy: 181-184, 241-242, 294-301, 308-309, 330-334, 335-336, 338-339, 345-349, 356-358, 470-473, 500-501, 682-684, 727-729, 832-833, 858-863, 909-913, 917-918, 919-922, 924-928, 930-932, 948-953, 954-959, 963-965, 983-985, 986-992, 994-997, 1051-1054, 1057-1059, 1076-1089, 1109-1111, 1148-1151, 1153-1156, 1161-1164, 1166-1167, 1168-1170, 1186-1188, 1200-1202, 1261-1263, 1324-1325, 1328-1331.

III. Konkluzja recenzji

Przedstawiona do recenzji praca doktorska Pani magister Angeliki Pauliny Wojtan pt. *Konstytucyjny obowiązek obrony ojczyzny (1918-1997). Studium prawne* spełnia w mojej ocenie wymogi przewidziane w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tj. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 ze zm.).

W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Pani magister Angeliki Pauliny Wojtan do dalszych stadiów postępowania, w sprawie nadania stopnia naukowego doktora w dyscyplinie nauki prawne.

A handwritten signature in black ink, which appears to read "Robert Matuszko". The signature is written in a cursive, somewhat stylized script.